

Det Kongelige Danske octroyerede Vestindiske
Handelsselskab 1778

—85.

En driftsøkonomisk Undersøgelse

1.

Historisk Tidsskrift, Bind 10. række, 6 (1942)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_10rk_0006-PDF/hto_10rk_0006_96217.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=96217>

pdf genereret den : 28/5-2008

Det Kongelige Danske octroyerede Vestindiske Handelsselskab 1778—85.

En driftsøkonomisk Undersøgelse¹.

AF

P. P. SVEISTRUP

Det danske vestindiske Handelsselskabs Udvikling i den Tid, det eksisterede som privat Virksomhed, har tidligere kun været omtalt i Forbindelse med den almindelige historiske Udvikling, medens Selskabets Driftsøkonomi og Regnskabsforhold ikke hidtil har været behandlet. Herom findes der imidlertid et fyldigt Materiale paa Rigsarkivet. Det drejer sig særligt om Deliberationsprotokollerne fra København og Vestindien, af hvilke den første dog kun findes indtil 1783, Hovedbøgerne fra København og Vestindien, nogle Riscontri fra Vestindien og en Række spredte Dokumenter. Derimod mangler Regnskabsjournalerne, hvad der maa fremkalde en Begrænsning i det, der kan oplyses om Selskabets Handel.

I. Oktroyen.

Efter at det Vestindisk-Guineiske Kompagni var blevet ophævet i Aaret 1754, blomstrede Forretningsforbindelserne mellem de københavnske Købmænd og de vestindiske Plantere

¹ Ovenstaaende Afhandling er udarbejdet paa Grundlag af Arkivstudier foretaget for Institutet for Historie og Samfundsøkonomi af stud. mag. Aage Rasch; denne har ogsaa bistaaet ved Afhandlingens Udarbejdelse.

op. I 1750'erne og 1760'erne fuldendtes Opdyrkningen af St. Croix¹, og det var efter Datidens Forhold betydelige Sukker-mængder, der førtes til København, saaledes at Hovedstaden fik en central Plads i Sukkerhandelen ikke alene i Kongeriget og Hertugdømmerne, men i alle Østersølandene. De private Købmænds Fortjenester svingede dengang som nu med Konjunkturerne, saaledes at særligt gunstige Konjunkturer fremkom, naar de konkurrerende Lande svækkedes gennem Krige. En særlig gunstig Konjunktur syntes at være ved at fremkomme med den nordamerikanske Frihedskrig i 1776, og Betydningen øgedes ved, at Frankrig, Spanien og senere ogsaa Holland kom med i denne Krig. Paa Baggrund heraf maa man se Udstedelsen af Oktroyen for det kongelige vestindiske Handelsselskab den 11. Maj 1778². Nogen nærmere Begrundelse af Udstedelsen kan ikke gives, da Forakterne mangler, ligesom Oktroyen ikke er omtalt i Commercekollegiets Journal før den Dag, da den blev udstedt. Selskabet fik Ret til at drive Handel overalt i Europa og de andre Verdensdele, forsaavidt denne Handel ikke var indskrænket ved andre Koncessioner. Det skulde have en Afdeling i København med Lager af tilladte Varer og Produkter, som var hidbragt fra Oprindelseslandet med egne eller andre danske Skibe. Endvidere skulde det have en Afdeling paa St. Thomas med alle Slags europæiske Varer til videre Forhandling.

Til denne Virksomhed skulde Selskabet have en Kapital paa 500.000 Rd., fordelt paa 5000 Aktier à 100 Rd. Aktierne skulde lyde paa Navn, og maatte kun tegnes af Kongens Under-saatter, og Beløbet skulde være indbetalt i Kongens Kasse inden næstfølgende 11. December. Selskabet skulde ledes af 6 Direktører, af hvilke de to skulde være henholdsvis den første deputerede i Generaltoldkammeret og den første deputerede i Commercekollegiet, medens een af Direktørerne skulde være en

¹ Jfr.: Sveistrup: Bidrag til de dansk-vestindiske Øers økonomiske Historie særlig med Henblik paa Sukkerproduktion og Sukkerhandel (1942).

² Trykt i Schous Forordninger.

Forretningsmand. Den daglige Ledelse skulde overdrages til en handelskyndig Mand, der ikke maatte have privat Handel ved Siden af.

Til denne efter Tidens Forhold meget omfattende Virksomhed blev der givet følgende Begunstigelser: Selskabet fik, mod en aarlig Ydelse af 16.000 Rd. vestindisk Courant, Ret til den ind- og udgaaende Told, Anker- og Vejerpenge samt alle andre Told- og Havnerettigheder paa St. Thomas og St. Jan; det kongelige Toldvæsen skulde inddrive Pengene og betale Selskabet, hvad der indkom udover de ovennævnte 16.000 Rd. Selskabet skulde have Ret til Indtægter ved Told, Konsumtion og Accise af al Kaffe, der indførtes i »samtlige Vore Riger og Lande« mod Erlæggelse af 20.000 Rd. dansk Courant; Kaffetolden skulde opkræves af Toldvæsenet, og Overskudet ud over Forpagtningssummen skulde indbetales til Selskabet. Det fik naturligvis de sædvanlige Udførselspræmier af indenlandske Manufakturvarer (Fabriksvarer), det eksporterede. Selskabet skulde have de nødvendige Pakhuse i København mod en vis aarlig Leje, paa St. Thomas derimod et Pakhus gratis.

For at lette Virksomhedens Start skulde Staten yde de nødvendige Laan rentefrit indtil Kapitalens Indbetaling, ligesom det stilledes i Udsigt, at den ogsaa senere kunde faa Laan paa sædvanlige Vilkaar indtil et Beløb af 500.000 Rd. I de første 2 Aar sikrede Staten Aktionærene et Udbytte paa 4 % af den indskudte Kapital; saafremt der i disse Aar opnaaedes Overskud, kunde Direktionen bestemme, om dette skulde udbetales eller overføres til Reserve, medens Selskabet i det tredje Aar skulde udbetale Gevinsten med Undtagelse af 10 %, der skulde tilføres Reservefonden, indtil denne udgjorde 200.000 Rd. Selskabets Hovedkasse skulde i København være i den kongelige Bank, paa St. Thomas i den kongelige Kasse. Af Overskudet skulde der straks fradrages 5 % som Tantième; første deputeret i Generaltoldkammeret, første deputeret i Commercekollegiet og den handelskyndige Direktør skulde have 2 % til Deling, Administrationen i København $1\frac{3}{4}$ % og Administrationen i Vestindien $1\frac{1}{4}$ %. Paa Generalforsamlingen skulde der hvert

Aar aflægges en Beretning om Handelens almindelige Tilstand, medens Aktionærene ikke havde nogensomhelst besluttende Myndighed og f. Eks. ikke havde nogen Indflydelse paa Valget af Direktører.

Det i Henhold til denne Oktroy oprettede Selskab havde en væsentlig anden Stilling end det Kompagni, der var ophævet i 1754. Dette (det vestindisk-guineiske Kompagni) havde i det væsentlige Monopol paa Handelen og Pligt til at holde Øerne forsynede med danske Varer, og havde dermed hindret Udviklingen af de private Købmænds Initiativ. En saadan Ordning ønskedes aabenbart ikke gentaget, hvad der er forstaaeligt, naar man erindrer den stærke Udvikling af Sukkerhandelen paa St. Croix mellem 1754 og 1778. Det er ogsaa bemærkelsesværdigt, at det nye Selskabs Oktroy slet ikke nævner St. Croix, der paa dette Tidspunkt var den økonomisk mest betydende Ø. Det kan snarere antages, at Regeringen ved Kompagniets Dannelse har ønsket at gøre en Indsats for St. Thomas og St. Jan, der var blevet noget tilbage paa Grund af Konkurrencen med St. Eustacius¹. Denne Betragtning støttes ogsaa af, at det nye Selskab ikke fik Monopol paa Handelen paa disse Øer og af, at man allerede i Oktroyen havde søgt en ny central Opgave for Selskabet (Kaffehandelen) uden for den paa den Tid dominerende Sukkerhandel.

Ud fra denne Grundbetragtning maa man antageligt se den Begunstigelse, som Selskabet fik i Toldmonopolet paa Kaffe i Monarkiets europæiske Dele. Selskabets Afgift blev fastsat paa Grundlag af Gennemsnittet af de sidste 10 Aars Indtægter af Kaffe, saaledes at Selskabets Fortjeneste paa dette Omraade maatte bestemmes af den opnaaede Forøgelse af Omsætningen. Det foreligger da ogsaa dokumenteret, at de Indtægter, som Toldvæsenet afgav til Selskabet for det sidste Halvaar af 1778, udgjorde 6236 Rd. (fra Norge 1533 Rd., fra Hertugdømmerne

¹ Brev fra A. P. Bernstorff til Ditlev Reventlow 6. Juni 1778 (Bernstorffske Papirer udg. v. Aage Friis III (1913), Nr. 2133).

2744 Rd., fra Danmark uden for Sjælland 520 Rd., fra København og Sjælland 1439 Rd.)¹.

Paa tilsvarende Maade blev Toldafgiften for Vestindien fastsat². Endvidere maa man som særligt karakteristisk for Selskabet nævne dettes meget nære Tilknytning til Staten. Saaledes er det ejendommeligt, at 1. deputeret i Generaltoldkammeret og 1. deputeret i Commercekollegiet i Kraft af deres Embedsstilling skulde være Medlemmer af Selskabets Direktion. Det var ved Selskabets Oprettelse henholdsvis Chr. Ludvig Stemann og Heinrich Ernst Schimmelmänn. Medens den yngre Schimmelmänn sad i Direktionen, saa længe Selskabet havde den ved Oktroyens fastsatte Form, afløstes Stemann i 1781 af Kr. Fr. Numsen, der i 1782 atter afløstes af Chr. Ditlev Reventlow til 1784. Endvidere er det karakteristisk, at Aktiekapitalen skulde indbetales til Statskassen, og at denne paa forskellige Maader har virket som Kasse for Selskabet.

II. Aktionærer og Direktion.

I Tiden fra Oktroyens Udstedelse til 11. December 1778 blev der tegnet ca. 3000 Aktier. Resten blev liggende til Tegning, indtil de den 1. Maj 1779 alle blev udstedt paa Ihænder og overtaget af Statskassen. Det drejede sig om ca. 1900 Aktier³, der derpaa blev liggende urørt indtil Udgangen af 1779. I 1780 bortsolgte ca. 150 Aktier, 1781 100, medens man i 1782 nøjedes med et Salg af 17 og derpaa holdt op med at bortsælge⁴. Blandt de store private Aktionærer finder man Statsminister J. O. Schack-Rathlou, der købte 50 Aktier, den senere Statsminister Joachim Godske Moltke, der købte 190, Stemann, der købte 100, den yngre

¹ RA. Skrivelse fra Gen. Toldkammeret af 10. Juli 1779, Bilag 143 til Selskabets Deliberationsprotokol.

² RA. Skrivelse fra Generaltoldkammeret af 9. Juli 1779. Bilag 142 til Delib.prot.

³ RA. Dansk Delib.prot p. 45 og Bilag 126.

⁴ RA. Selskabets Hovedbog over Aktionærerne 1778—85.

Schimmelman, der købte 200, Arveprins Frederik (100), Storkøbmanden Niels Brock (220) og Etatsraad Niels Ryberg (200 Aktier). I disse Storaktionærs Besiddelser skete der ingen væsentlige Forskydninger. Det eneste bemærkelsesværdige er, at Etatsraad Ryberg i de første Maaneder af 1781 bortsolgte 136 af sine Aktier, og at Niels Brock i 1782 og 83 opkøbte ialt 200 Aktier¹, og senere endnu flere, saa at han i 1785 havde 353². Bortset fra disse Storaktionærer var Aktierne spredt paa mange Hænder. Skønt Aktierne efter Oktroyens Ordlyd skulde være udstedt paa Navn, lød de fleste af dem paa Ihændehaver, og da Salg ikke altid er noteret, er det vanskeligt at følge deres Omsætning. Af Aktieprotokollen fremgaar, at de noterede Aktier efter Tidens Forhold har været hyppigt omsat, og paa adskillige af de paa Ihændehaver lydende Aktiebrev kan man se, at de har været omsat adskillige Gange, uden at der findes nogen tilsvarende Notits i Hovedbogen over Aktierne. Aarsagen til den hyppige Omsætning er antagelig de stærkt svingende Kurser, om hvilke der, da Tal fra Opgangsaarene mangler, gengives følgende Oplysninger fra »Handelsefterretninger«³.

Kurs for en Aktie paa 100 Rd.s oprindeligt Paalydende

1— 3 — 1782	820 Rd.	7— 2 — 1783	420—430 Rd.
28— 6 — 1782	910—916 -	4— 4 — 1783	430—440 -
12— 7 — 1782	850 -	15— 8 — 1783	316 -
6— 9 — 1782	800 -	5—12 — 1783	307—308 -
1—11 — 1782	700—720 -	6— 2 — 1784	307 -
3— 1 — 1783	560 -	9— 4 — 1784	304—305 -

Den øverste Ledelse i Selskabet laa hos Direktionen, der dog antagelig har beskæftiget sig noget mere med Selskabets Forhold end Nutidens Bestyrelser, som den nærmest svarer til. Foruden de efter Oktroyen selvskrevne Direktører udnævntes ved konge-

¹ Selskabets Hovedbog over Aktionærerne 1778—85.

² RA. Fortegnelse over udstedte Obligationer 1786.

³ »Efterretninger om den inden- og udenlandske Handel, Skibsfart, Fabrique- og Manufactur-Væsen som og om Agerdyrkningen og Oeconomen i Almindelighed.« (1782—87).

lig Kabinetsordre af 19. Maj 1778 H. C. Schimmelmann (den ældre), Schack-Rathlou, O. H. Guldberg og som handelskyndig Niels Ryberg. Om disse Direktørers øvrige Embeder og Stillinger ved Tidspunktet for Selskabets Dannelse kan oplyses følgende: H. C. Schimmelmann (død 15. Februar 1782) var Medlem af Statsbalance- og Overskattedirektionen, af den ekstraordinære Finanskommission og endelig Direktør i Skatkammeret, hvad der var hans vigtigste Embede. Schack-Rathlou var Medlem af Gehejmestatsraadet og af Direktionen for Skatkammeret. 1782 blev han desuden Medlem af Overbankdirektionen, men afgik samme Aar baade derfra og fra Skatkammeret. Guldberg var Stats- og Geheimkabinetssekretær og blev 1782 Medlem af Overbankdirektionen. 1784 blev han Statsminister, men afskedigedes den 14. April samme Aar. Den handelskyndige Direktør Niels Ryberg var Indehaveren af et af de største Handels-huse i Landet. Han havde tidligere haft meget at gøre med dansk Kompagnihandel, bl. a. havde han fra 1772—75 været Medlem af Direktionen for asiatisk Kompagni. Han drev selv en stor Handel paa Vestindien og var velkendt med Forholdene derovre.

Foruden af de nu udnævnte, bestod Direktionen af de to selvskrevne Medlemmer H. E. Schimmelmann og Stemann, om hvis øvrige Stillinger der kan oplyses følgende. Den første var 1. deputeret i Commercekollegiet og Medlem af Finanskollegiet (til 1781). 1782 blev han Commerceminister og Medlem af Bankdirektionen og Bankkontoret samt af den ekstraordinære Finanskommission. I August 1783 blev han afskediget fra Bankdirektionen, men i 1784 udnævntes han til 1. deputeret i Finanskollegiet, til Medlem af Skatkammerdirektionen og Overbankdirektionen, og samme Aar blev han udnævnt til Finansminister. Stemann var, foruden 1. deputeret i Generaltoldkammeret, deputeret i Finanskollegiet, Medlem af Overskattedirektionen og 1. deputeret i Rentekammeret. 1782 afgik han fra Rentekammeret og udnævntes til Finansminister.

Selskabets Direktører var saaledes Indehavere af adskillige af de vigtigste Statsemployer, med hvilke Selskabet skulde korrespondere, og vi ser da Gang paa Gang, at der er de samme

Underskrifter under Selskabets Henvendelser til Myndighederne og disses Svar til Selskabet; man forstaar derfor, at Flertallet af Selskabets Henvendelser blev imødekommet, ogsaa hvor de efter en senere Tids Tankegang kan synes at være af tvivlsom Berettigelse.

Den daglige Ledelse af Selskabet blev overdraget til de saakaldte Administratorer, i København F. C. Trant (kommitteret i vestindiske Sager i Generaltoldkammeret) og Agent Conrad Hauser, i Vestindien (paa St. Thomas) P. J. Reemke og Schwartzkopf. Som Bogholder i København Simon Jensen og paa St. Thomas Martin Meermann. Alle de paagældende havde større eller mindre Aktieposter.

Foruden disse var der ganske faa Skrivere og Pakhusbetjente paa Kontorerne her og paa St. Thomas¹.

III. Driften paabegyndes 1778—79.

Uanset at Aktiekapitalen først skulde være indbetalt den 11. December 1778, paabegyndtes Virksomheden straks, idet de fornødne Midler i Henhold til Oktroyen ydedes som rentefrie Laan fra Staten. Det samlede Beløb hertil steg successivt til 93.000 Rd.².

Selskabets første egentlige Opgave maatte være at skaffe den fornødne Pakhusplads. Dette var lovet af Staten, men det voldte visse Vanskeligheder. En Henvendelse til den kongelige grønlandske Handel blev afslaaet³, og Staten maatte dels købe et Hus i Amaliegade⁴, dels tilbyde, at man foreløbigt kunde bruge Væksthuset i Botanisk Have⁵, og endelig maatte Staten overlade Selskabet Halvdelen af det kongelige Hovedoplagshus⁶.

¹ Delib.prot. p. 14 ff. og Hovedbøgerne over Aktionærerne.

² RA. Skrivelse fra Stats-Balance-Direktionen 30. Nov. 1778. Bilag 77 til Delib.prot.

³ Brev af 26. Okt. 1778. Bilag 65 til Delib.prot.

⁴ Skrivelse fra Stats-Bal.-Dir. af 9. Juni 1778. Bilag 18 til Delib.prot.

⁵ Delib.prot., p. 20.

⁶ Skrivelse fra Stats-Bal.-Dir. af 27. Maj 1779. Bilag 129 til Delib.prot.

I Foraaret 1779 fik Selskabet yderligere et Pakhus, saaledes at det den 22. Juni 1779 havde tre Pakhuse¹.

Selskabet satte sig først som Opgave at udnytte den Begunstigelse, det havde faaet vedrørende Kaffehandelen her i Riget. Afgiften var paa dette Tidspunkt 6 Sk. pr. Pund². Den væsentlige Del af denne Afgift har været Tolden og Konsumtionen, idet det af en Skrivelse fra Generaltoldkammeret³ fremgaar, at den samlede Accise af Kaffe for et Aar i Danmark og Norge er beregnet til 474 Rd., som Selskabet (i Modstrid med Oktroyens Bestemmelser) maatte udrede til Byerne. Der blev straks sendt Cirkulærer til alle Toldere om at føre særligt Regnskab over Kaffetolden⁴, og Selskabet ydede Toldbetjentene særlige Belønninger, naar de var virksomme for at forhindre Smughandel⁵.

For at komme hurtigt i Gang besluttede man allerede den 30. Maj at købe store Partier Kaffe i de franske Havne og i Altona. Den saaledes købte Kaffe skulde sælges en Gros (mindste Parti 500 Pund), og man besluttede at regne med en Avance paa 4 Sk., saaledes at Udsalgsprisen vilde blive ca. 20 Sk. pr. Pund.

Der blev yderligere købt store Partier, dels i Frankrig og dels i Hamburg, og dette fordeltes til Kommissionærer i de vigtigste Byer i Danmark, Norge og Hertugdømmerne⁶.

Man maatte derefter skaffe sig Varer, der kunde sælges i Vestindien, og man købte derfor betydelige Mængder Linned, først i Schlesien og Hamburg, senere yderligere Partier andetsteds i Tyskland. Efterhaanden blev der ogsaa købt andre Varer i forskellige fremmede Lande. For at støtte den hjemlige Virksomhed gav man Bankkontoret i Altona Ordre til at indkøbe og nedsalte 1000 Tønder Kød⁷.

Ved Forordningen af 19. April 1779 bestemtes det til Fremme

¹ Delib.prot. p. 51.

² Commercekøll.s Journal 20. Maj 1778.

³ Brev af 29. Jan. 1779. Bilag 102 til Delib.prot.

⁴ Fogtmanns Reskripter 30. Maj, 13. og 20. Juni 1778.

⁵ Delib.prot. p. 25 og Fogtmann 26. Sept. 1778.

⁶ Delib.prot. og Selskabets Hovedbog ²⁹/₆ 1778—³⁰/₆ 1780.

⁷ Delib.prot. og Selskabets Hovedbog ²⁹/₆ 1778—³⁰/₆ 1780.

af indenlandsk Virksomhed, at alle Skibe, der sejlede til de dansk-vestindiske Øer, for hver Commercelæst skulde medtage for 15 Rd. Provisioner, deraf Halvdelen Mel, Brød, Sild og Bønner. Til Gengæld ydedes en Præmie, der for en Tønde Kød sættes til 3 Mk. d. C., for en Tønde Sild 1 Mk. o. s. v.; endvidere ydedes der Præmier for indenlandske Industrivarer, særlig Tekstiler¹.

Foreløbig havde Selskabet ingen Skibe, og man havde kun opkøbt Eksportvarer, der var forholdsvis værdifulde i Forhold til Rumfanget. Disse Varer søgte man at sende med andre Skibe, men det var vanskeligt at faa Plads, og man henvendte sig derfor til Administrationen for den grønlandske Handel for at leje nogle af dettes Skibe; dette blev først afvist, men da Selskabet ikke kunde skaffe sig Skibe hverken til Leje eller Køb², blev der i Foraaret 1779 givet Tilladelse til, at Selskabet laante 6 af den grønlandske Handels Skibe⁴; disse var hver 120 à 130 Commercelæster og skulde afgaa i Efteraaret 1779³.

Det kneb noget med at faa Virksomheden paa St. Thomas i Gang. Instruksen blev først fastsat den 21. Oktober 1778; efter denne skulde man ved de europæiske Varers Ankomst sætte Priser efter Fakturabeløbet og dertil lægge Fragt, Assurance, samt Fortjenesten. Man skulde købe alle vestindiske Varer, men især Kaffe, og man skulde drage Omsorg for, at der stod i Skibspapirerne, at Varerne tilhørte kongelige danske Undersaatter, og at fremmede Staters Navne ikke blev nævnt. Man skulde endvidere forsøge Handelen paa St. Domingo, Martinique og Porto Rico. Som Pengeforbindelse skulde den kongelige Kasse benyttes, og der blev draget Omsorg for, at Selskabet kunde laane en saa stor Sum, at det kunde købe en hel Priseladning, hvis det blev nødvendigt.

I de sidste Maaneder af 1778 afrejste Reemke og Meermann⁵,

¹ Schous Forordn. 19. April 1779.

² Delib.prot. pp. 27, 34, 39 og 43.

³ RA. Commercekoll.s Forestillings- og Resolutionsprotokol 21. Maj 1779.

⁴ Bilag 56a til Delib.prot.

⁵ Delib.prot. p. 32.

men allerede i Januar 1779 kom Direktionen til den Opfattelse, at der burde sendes en Mand til St. Thomas, der var kendt med Forholdene og kunde afgøre Tvivlstilfælde; hertil valgte man Etatsraad Heinrich, der skulde være 7. Direktør, men ikke kaldes saadan, idet Oktroyen bestemte, at der kun skulde være 6 Direktører¹. Heinrich skulde særligt tage sig af Kaffehandelen og Handelen paa Nordamerika².

I Maj Maaned var Selskabets Embedsmænd ankommet til St. Thomas, og da der samtidig var kommet Varer, kunde Handelen begynde. Man tog straks fat paa at købe Kaffe i store Partier, og den kongelige Kasse maatte derfor yde betydelige Laan³.

Selskabets første Regnskabsaar sluttede den 30. Juni 1779, og da man ikke kunde opgøre nogen Fortjeneste, maatte Statskassens Rentegaranti blive aktuel, hvorfor denne betalte de lovede 4 % i Udbytte⁴.

IV. Den gode Perodes almindelige Forhold.

Den dominerende Person inden for Selskabets Direktion var den ældre Schimmelmänn, og Direktionen turde intet foretage uden hans Samtykke. Ved et Møde i 1781, hvor Schimmelmänn ikke var til Stede, vilde den øvrige Direktion saaledes ikke træffe Bestemmelse om en saa ringe Sag som at ansætte to Kontorbetjente eller Assistenten i Altona⁵. Efter den ældre Schimmelmänn's Død 15. Februar 1782 blev Numsen, der siden Stemmann's Afgang havde været selvskreven Direktør⁶, paa Arveprins Frederiks Henstilling valgt til permanent Direktør⁷. I 1782 tog Schack-Rathlou sin Afsked efter at være blevet uenig med

¹ Commercekoll.s Forestillings- og Resolutionsprot. 11. Jan. 1779.

² RA. Vestindisk Delib.prot. p. 10.

³ Ibidem p. 4 ff.

⁴ Delib.prot. p. 50.

⁵ Ibidem p. 139.

⁶ Delib.prot. p. 120.

⁷ Ibidem p. 148 og sammes Bilag 12 (1782).

Guldberg, og Etatsraad Heinrich rykkede derved op til almindelig Direktør¹. I Vestindien blev det overdraget Generalmajor Schimmelmänn, der var Viceguvernør, at føre Tilsyn med Selskabets Forhold². I 1783 blev den tidligere Konsul i Petersborg, Bruun, ansat som Medadministrator³.

I Henhold til Oktroyen havde Selskabet Ret til at faa et Pakhus af Staten mod en passende Leje, og det henholdt sig gentagne Gange hertil, efterhaanden som dets Virksomhed voksede. I Juli 1779 indsendte det saaledes Tegninger og Overslag af Professor Harsdorf til et nyt Pakhus, og dette godkendtes ved kongelig Resolution⁴. Pakhuset byggedes af Selskabet og betales af Staten. I 1780 fik man Tilladelse til at bygge to Etager til, saa at der ialt blev 5 Etager⁵, og i 1781 maatte der ofres betydelige Beløb til Forstærkninger og Udbedringer paa det⁶. Det kom til at koste Staten 80.000 Rd.⁷, og Selskabet erklærede sig villig til at betale 3000 Rd. i aarlig Leje for det og Administrationsbygningen i Amaliegade under Forudsætning af, at Konjunkturerne holdt sig⁸. Selskabet var meget tilbageholdende med Indbetalingen af Lejen for de forskellige Pakhuse, saaledes anmoder Generaltoldkammeret den 30. Januar 1783 om Betaling af den Leje, der var forfalden den 1. Maj 1781, ligesom Selskabet allerede paa dette Tidspunkt anmoder om Nedsættelse af Lejen⁹.

I Selskabets første Aar benyttedes, som nævnt, i høj Grad Skibe tilhørende den grønlandske Handel; Fragten var i 1780 fastsat til 1½ Sk. pr. Pund Sukker for Returlasten, en Pris, der i 1781 forhøjedes til 1¾ Sk.¹⁰. Skibene var dog ikke alene beskæftiget i den direkte Sejlads, men sejlede ogsaa paa Østersøen og

¹ Bilag 62 til Delib.prot. (1782).

² RA. Beretning paa Generalforsamlingen 1782.

³ Delib.prot. p. 160 og Bilag 30 (1783).

⁴ Skrivelse fra Commercekoll. 3. Aug. Bilag 153 til Delib.prot. (1779).

⁵ Skrivelse fra Stats-Bal. Direktionen. Bilag 284 til Delib.prot. (1780).

⁶ Bilag 70 til Delib.prot. (1781).

⁷ Bilag 11 (1782) og 18 (1783) til Delib.prot.

⁸ Bilag 27 (1782) til Delib.prot.

⁹ Bilag 12 og 79 til Delib.prot. (1783).

¹⁰ Delib.prot. p. 105.

Middelhavet, idet Selskabet havde Forretningsforbindelser over hele Europa¹.

I 1779 og 1780 blev Varerne sendt til Vestindien enten paa fragtede Skibe eller som Partsladning. Der blev saaledes i Efteraaret 1779 afsendt 7 Skibe med Varer for ca. 30.000 Rd. hver, i 1780 afsendte man 15 Skibe med Varer for ca. 40.000 Rd. hver, men ved Siden heraf blev der sendt betydelige Varepartier med andre Skibe².

Efterhaanden viste det sig fordelagtigt for Selskabet selv at købe Skibe. I Slutningen af Aaret 1781 havde man ialt købt 6 for ca. 200.000 Rd. I 1782 købte man et nyt Skib til Erstatning for et forlist, men maatte betale 76.000 for det. Senere købte man yderligere to større og to mindre Skibe, de to sidste til Sejlads i Vestindien, saaledes at man ialt havde 10 Skibe³.

Skibene skulde ifølge Oktroyen være forsikrede med Undtagelse af 6000 Rd. for egen Regning (senere forhøjet til 30.000 Rd.).

I Oktober 1779 udstedtes en kongelig Kabinetsordre, hvorefter Selskabets Skibe fik Ret til at sejle paa fremmede Øer i Vestindien. De kunde blive konvojerede, naar de ikke sejlede med Ammunition, ikke sejlede paa Nordamerikas Fastland eller paa Øer, hvor det ikke var tilladt fremmede at handle, og naar man kunde bevise, at Varerne var danske⁴. Allerede efter et Par Maaneder blev der fra privat Side, klaget over, at Selskabet havde givet Tilladelse til, at dets Skibe anløb St. Eustacius, hvilket var forbudt⁵. Selskabet svarede, at det kun var for at hente Breve⁶, men Commercekollegiet blev i 1782 klar over, at der alligevel var foretaget Oplosning af Varer. Kort efter Forseelsen blev Forbudet mod Sejlads paa St. Eustacius iøvrigt ophævet⁷. Skibenes Søpas lød altid paa St. Thomas, selv om de

¹ Delib.prot. p. 53.

² RA. Beretning paa Generalforsamlingen 1780.

³ RA. Beretningerne paa Generalforsamlingerne 1781 og 1782.

⁴ Bilag 172 B og 175 til Delib.prot. (1779).

⁵ Bilag 182 til Delib.prot. (1779).

⁶ Bilag 183 B til Delib.prot. (1779).

⁷ Bilag 17 til Delib.prot. (1782).

i en Række Tilfælde havde mundtlig Ordre til ogsaa at besejle andre Øer¹.

Medens de private Handlende skulde lade deres Skibe udruste til Defensionsskibe ved Sejlads paa Vestindien, blev der stiltiende gjort Undtagelse for de fra grønlandske Handel laante Skibe, hvilket vakte Misfornøjelse hos de private handlende². Regeringen saa sig derfor i Begyndelsen af Januar 1781 tvunget til at tillade, at ogsaa de private brugte Ikke-Defensionsskibe til denne Fart³.

I Vestindien opstod der hurtigt Uoverensstemmelser mellem Direktøren, Etatsraad Heinrich, og Bogholder Meermann, idet Heinrich ikke var tilfreds med Regnskabsføringen, og Meermann vilde have mere Hjælp paa Kontoret. Dette fik han ogsaa, men Heinrich var stadig utilfreds og fortalte i December 1779, at der ikke var skrevet et Bogstav i nogen Journal eller Hovedbog⁴. Da Heinrich tog hjem i Begyndelsen af 1781 efter at have foretaget adskillige Rejser til de andre Øer for at knytte Handelsforbindelser, overdroges den stedlige Ledelse til Viceguvernøren, Generalmajor Schimmelmänn; der udfærdigedes nærmere Instrukser bl. a. vedrørende Bogføringen⁵. I Sommeren 1781 truede man Meermann med Afskedigelse, hvis han ikke fik Regnskaberne sendt hjem, medens man lovede ham en Lønforhøjelse, hvis Bøgerne bragtes i Orden⁶. I Sommeren 1782 rejste Justitsraad Hansteen, der fritoges for sit Embede i Generaltoldkammeret, hvorunder ogsaa de vestindiske Sager sorterede, til Vestindien for at overtage Ledelsen⁷; efter hans Beretning var Regnskaberne i den syndigste Uorden⁸. Meermann var da ogsaa dimitteret med Udgangen af 1782, fra hvilket Tidspunkt der ansættes to nye Bogholdere (Sartorius og Westphalen)⁹.

¹ Delib.prot. p. 72 og 190.

² Commercekoll.s Forestillings- og Resolutionsprot. 20. Nov. 1780.

³ Schou og Fogtmann.

⁴ Vestindisk Delib. prot. p. 37 og 54.

⁵ Dansk Delib.prot. p. 116.

⁶ Delib.prot. p. 123, 126 og 134.

⁷ Skrivelse fra Gen. Toldkammeret af 27. Juli 1782. Bilag 36 til Delib. prot.

⁸ Delib.prot. p. 169.

⁹ Ibidem p. 150.

V. Handelsvirksomheden i de gode Aar.

Selskabets Handelsvirksomhed var fra Starten i Henhold til Oktroyen koncentreret om Kaffen, og man søgte straks at sætte Salget af de importerede Varepartier i System. Salget skete uden for København væsentligt gennem Kommissionærer og til lokale Handlende¹. Toldafgifterne, der indgik gennem Generaltoldkammeret, var i 1779 17.196 Rd., i 1780 24.486 Rd., i 1781 6.804 Rd., 1782 20.771 Rd.

Om Beløbenes Fordeling i Forhold til det første Aar kan oplyses, at Københavns Andel er stærkt stigende². De smaa Indtægter i Forhold til Forpagtningsafgiften maa efter Selskabets Opfattelse ses i Forbindelse med manglende Kontrol med Afgiftens Opkrævning³, men det maa dog bemærkes, at Selskabets væsentlige Fordel ved Begunstigelsen var, at det ikke selv betalte Afgiften, men kunde ekstra tjene det til Tolden svarende Beløb ind gennem de højere Priser, der opnaedes ved Salget. Paa Grund af den almindelige Konjunkturudvikling og de særlige Krigskonjunkturer var Priserne stærkt stigende. I Marts 1780 anmoder Administrationen om Tilladelse til at udnytte Prisstigningen af Lagerbeholdningen, men dette afslaaes af Direktionen⁴. Efterhaanden som den Kaffe kom hjem fra Vestindien, der var indkøbt væsentligt billigere end Kaffen fra Frankrig, beholdt man de høje Priser og lod efterhaanden Prisen stige i Overensstemmelse med Verdensmarkedet. I Juli 1781 blev Priserne sat op til 28 og 30 Sk. pr. Pund, og Administrationen fik nu Lov til at sætte Prisen efter Udlandets⁵.

Selskabet handlede ogsaa med andre vestindiske Produkter end Kaffe. Den væsentligste Eksportartikel fra de dansk-vestindiske Øer var paa denne Tid Sukker; det synes dog, som om der har bestaaet en egentlig eller stiltiende Aftale med de

¹ Delib.prot. p. 68 og 71.

² Skrivelser fra Gen. Toldkammeret, Bilag 217 (1780), til Delib.prot. 62 (1781), 16 (1782), 64 (1783).

³ Delib.prot. p. 185.

⁴ Ibidem p. 80.

⁵ Delib.prot. p. 92 og 137.

private handlende om ikke at konkurrere med dem om Sukker-eksporten fra St. Croix. Derimod har Selskabet foruden ganske smaa Partier St. Croix-Sukker købt betydelige Sukkermængder fra de andre Øer, som Regel i Forbindelse med Kaffeindkøbene. Dette Sukker blev delvis solgt ved de store Auktioner i København og delvis eksporteret. Dernæst havde Selskabet en betydelig Handel med Tobak, i den første Tid væsentlig fra Porto Rico, senere overvejende fra Virginia. Endelig handledes med andre vestindiske Produkter, naar Lejlighed gaves, herunder kan man særligt nævne Indigo¹.

Varerne til Vestindien opkøbtes som tidligere omtalt over hele Europa. I September 1779 skrev Heinrich, at de europæiske Eksportprodukter stod i høj Pris og antagelig vilde vedblive dermed, saa længe Krigen varede. Han ønskede derfor større Mængder end aftalt, særligt af Mel, Sild og tørret Fisk². Det var dog vanskeligt at købe Varerne i Europa, fordi Priserne ogsaa her var stigende, og det nævnes i April 1783, at et Parti russisk Jærn, der var bestemt til Vestindien, kunde sælges med endnu større Fordel i England, hvilket ogsaa skete³. Under disse Forhold var de tidligere nævnte Provisionspræmier unødvendige, og de ophævedes derfor ved Forordning af 3. April 1782⁴.

I Vestindien gik Handelen i disse Aar strygende. Før 1780 tog Hollænderne den største Fortjeneste af Handelen paa de engelske, franske og spanske Øer, men Selskabet gjorde straks en betydelig Indsats for at opnaa en Del af Gevinsten, og der gennemførtes mange Byttehandler, særligt med de franske Øer, hvorved man for de europæiske Varer fik vestindiske Produkter, for det meste med stor Fordel for Selskabet⁵.

I 1780 kom Holland i Krig med England, og det bevirkede naturligvis en Forøgelse af Gevinstmulighederne for det danske Selskab⁶.

¹ RA. Vestindiske Hoved- og Riscontrobøger.

² Delib.prot. p. 56.

³ Delib.prot. p. 161.

⁴ Schous Forordninger.

⁵ Delib.prot. p. 61.

⁶ A. P. Bernstorff skrev den 6. Januar 1781 i et Brev til Ditlev Reventlow: »Det er en meget lykkelig Nyhed for Danmark, at der er erklæret

For at kunne udnytte disse Muligheder søgte og fik man Kongens Tilladelse til at bringe Varer til de andre Øer, dog ikke nogen Form for Krigskontrabande. Selskabet fik Ret til at købe amerikanske Varer for de solgte, lade disse behandle som danske og føre dem hjem under dansk Beskyttelse og dansk Flag. Den i Vestindien stationerede danske Fregat fik Ordre til at beskytte denne Handel¹. Denne overordentlig fordelagtige Handel blev udvidet til alle danske Undersatter, og St. Thomas blev i stigende Grad gjort til en almindelig Frihavn (jævnfør nærmere Forordningen af 4. Nov. 1782)². En fordelagtig Handel baade i Europa og Vestindien krævede forholdsvis megen Kapital, og Selskabet var Gang paa Gang i Likviditetsvanskeligheder; disse blev dog klaret, dels ved Laan i Bankerne i København og Altona, dels ved Laan i Ulandet, som Staten gav Garantier for.

Fra Statens Side viste man Selskabet stor Interesse og ydede det betydelig Støtte ud over, hvad der allerede var lovet ved Oktroyen. Da Selskabet havde maattet betale ret betydelige Beløb i Øresundstold, blev det under 17. Maj 1780 bestemt, at Selskabet skulde fritages for Øresundstolden³, og under 20. September 1781, at det ogsaa kunde faa Refusion af Øresundstolden for Varer, der var indført hertil med Genudførsel til Vestindien for Øje⁴. Endvidere blev det, da Staten i 1779 havde indført en ekstra Told paa 1 % af Kaffe, bestemt, at Selskabet skulde fritages for denne Afgift⁵. Endelig fik man som særlig Begunsti-

Holland Krig. Det bringer os ud af vore største Vanskeligheder, hvis vi forstaar at benytte os af det.« — — »Allerede den første Meddelelse om Nyheden, der fik alle indiske Varer til at stige fra 20 til 30 %, bærer Vidnesbyrd om en umaadelig Fordel, og hvad vil man ikke vinde paa de Skibe, som vi venter i Aar, paa Fragterne i Middelhavet og paa Fisk af alle Slags, som vi næsten faar hele Handelen med. Forsynet gør alt for Danmark.« (Bernstorffske Papirer III (1913), Nr. 2273.)

¹ Kabinetsordrer af 22. Okt. og 16. Okt. 1779. Bilag 172 B og 175 til Delib.prot.

² Schous Forordninger.

³ Skrivelse fra Gen.-Toldkammeret. Bilag 240 til Delib.prot. (1780).

⁴ Skrivelse fra Gen.-Toldkammeret. Bilag 76 til Delib.prot. (1781).

⁵ Commercekoll.s Forestillings- og Res.prot. 7. Juni 1781.

gelse Fritagelse for at svare Told af en større Mængde Hamp, der købtes i Rusland, forarbejdedes her og genudførtes til Vestindien¹.

Den Toldbegunstigelse, Selskabet havde i Henhold til Okroyen, var $2\frac{1}{2}\%$ af Indførselsværdien og $2\frac{1}{2}\%$ af Udførselsværdien ved St. Thomas og St. Jan. For at ophjælpe Handelen bestemtes det i Slutningen af 1779, at Indførselstolden skulde bortfalde for de vigtigste amerikanske Produkter (Kaffe, Sukker, Tobak, Indigo og Kakao). Til Erstatning fik Selskabet mod en aarlig Afgift af 1500 Rd., der beregnedes som Gennemsnit af de 15 foregaaende Aars Indtægt, Ret til en Told af 2% paa de Varer, der blev indladet paa St. Thomas og St. Jan og sendt til »de danske Europæiske Stater«.

Den vigtigste af disse var Sukker, for hvilket der beregnedes en Værdi, der først udgjorde $5\frac{1}{2}$ Rd. pr. 100 Pund, men i 1781 var $7\frac{1}{2}$ Rd. og 1782 endnu højere².

VI. Regnskabsoplysninger for de enkelte Varer.

Selv om Regnskaberne, som det fremgaar af det foregaaende, ikke engang har været ført tilfredsstillende efter Tidens Krav, kan der dog af Bøgerne indhentes Oplysninger om Priser, omsatte Mængder og delvis ogsaa om Bruttofortjeneste for de betydningsfuldeste Varekategorier.

For Kaffens Vedkommende fremgaar Indkøbene paa St. Thomas af følgende Oversigt:

$\frac{1}{1}$ - $\frac{31}{12}$	1779	35.868 Rd. v. C.
- - -	1780	153.706 - - -
- - -	1781	347.255 - - -
- - -	1782	615.800 - - -
- - -	1783	120.649 - - -
- - -	1784	22.446 - - -
- - -	1795	25.481 - - -

¹ Skrivelse fra Gen.-Toldkammeret, Bilag 229 til Delib.prot. (1780).

² Commercekoll.s Forestillings- og Res.prot. 1784 Nr. 10, og Skrivelse fra samme Koll. af 14. Dec. 1778, Bilag 194 til Delib.prot. (1779).

Om Indkøbspriserne foreligger kun spredte Oplysninger, hvoraf fremgaar, at Indkøbsprisen i de første Aar gennemsnitlig var 10 Sk. pr. Pund mod 20 Sk. gennemsnitligt i 1783¹. For det samlede Salg foreligger der fra de københavnske Hovedbøger nøjagtige Oplysninger:

Aar	Mængde i Pund	Værdi i Rd. d. C.	Gennemsnitlig Pris pr. Pund i Skilling
¹ / ₇ 1778— ³⁰ / ₆ 1779	783.696	163.360	20
- 1779— - 1780	1.702.549	378.838	21
- 1780— - 1781	1.136.029	258.084	22
- 1781— - 1782	4.556.398	1.350.612	28
- 1782— - 1783	4.514.464	1.071.768	23
- 1783— - 1784	2.420.570	535.200	21
- 1784— - 1785	2.813.554	797.654	27

Fortjenesten paa Kaffen blev i Bøgerne opgjort, saaledes at de direkte Omkostninger og Fragten blev ført til Udgift paa Kontoen, hvorefter følgende Beløb overførtes til Gevinst- og Tabskonto:

¹ / ₇ 1778— ³⁰ / ₆ 1779	21.744 Rd.
- 1779— - 1780	53.819 -
- 1780— - 1781	73.477 -
- 1781— - 1782	352.512 -
- 1782— - 1783	93.707 -
- 1783— - 1784	60.970 -
- 1784— - 1785	131.157 -

Af ovenstaaende og andre Oplysninger fremgaar, at Selskabet gennem hele Perioden har købt betydelige Mængder af Kaffe fra andre Steder end Vestindien. I Begyndelsen synes det, som om man har fastsat Priserne paa Hjemmemarkedet saaledes, at de kunde give en passende Handelsgevinst. Senere tog man store Fortjenester ved Eksporten, men det varede ikke længe, inden ogsaa de indenlandske Priser forhøjedes. Det fremgaar af Bøgerne, at i 1781—82 var Prisen ved Salg i mindre Partier (Indlandet) ca. 40 Sk., altsaa det dobbelte af Priserne ved Selskabets Start, og i dette Aar naedes da ogsaa meget

¹ De vestindiske Hovedbøger og Riscontri.

store Fortjenester paa Kaffehandelen. Da Freden kom, sank Eksportpriserne, medens man søgte at holde paa Fortjenesten paa det indenlandske Marked. Af Bøgerne fremgaar, at der i 1782—83 solgtes Kaffe til Amsterdam til en gennemsnitlig Pris af 24 Skilling pr. Pund, til Riga 24 Sk., til Altona 23 Sk., medens der tilsvarende forlangtes 27 Sk. i København og 28 Sk. af Provinsens Købmænd. Selskabet har saaledes her faaet en Overpris af 4 Sk. eller $\frac{2}{3}$ af den Beskyttelse, der blev tilstaaet det ved Oktroyen. I 1784—85, da Selskabets Stilling ved Eksporten var meget daarlig, udnyttede man sin Monopolstilling paa Hjemmemarkedet stærkt, saaledes at man i dette Aar med dets meget daarlige Konjunkturer havde Maksimum af Bruttofortjeneste paa Kaffe.

Paa samme Maade som for Kaffen gengiver vi efter Bøgerne Værdien af Sukkerindkøbene i Vestindien i følgende Oversigt¹:

$\frac{1}{1}$ — $\frac{31}{12}$ 1779.....	63.080	Rd. v. C.
— 1780.....	110.390	- - -
— 1781.....	220.549	- - -
— 1782.....	331.151	- - -
— 1783.....	395.036	- - -
— 1784.....	41.077	- - -
— 1785.....	25.738	- - -

Sukkerindkøbene, maalt i Penge, har saaledes været af omtrent samme Størrelsesorden som Kaffeindkøbene. Om Priserne findes der ligeledes kun spredte Oplysninger, men af disse synes at fremgaa, at Prisen allerede i 1779 har været forholdsvis høj (12 Skilling), at der derefter kun har været en mindre Prisstigning, medens Prisfaldet efter Krigen har været særdeles stærkt. Salget i Europa fremgaar af omstaaende Oversigt.

Af denne Oversigt i Forbindelse med den foregaaende fremgaar, at Størstedelen af det Sukker, der er solgt her, er købt i

¹ Medens man i Danmark havde et Regnskabsaar fra 1. Juli til 30. Juni, brugte man i Vestindien Kalenderaaret; dette giver nogen Usikkerhed ved Sammenligninger, men ændrer ikke Billedets Hovedtræk. Regnskaberne er gennemgaaende ført i Rd. vestindisk Courant.

Aar	Mængde i Pund	Værdi i Rd.	Gennemsnitlig Pris pr. Pund i Skilling
¹ / ₇ 1778— ³⁰ / ₆ 1779	0	0	—
- 1779— - 1780	735.129	90.889	12
- 1780— - 1781	1.041.797	129.516	12
- 1781— - 1782	2.224.044	321.252	14
- 1782— - 1783	5.214.434	675.050	12
- 1783— - 1784	4.477.972	585.769	13
- 1784— - 1785	1.688.608	167.884	10

Vestindien. Det synes ved en Sammenligning af Indkøbs- og Salgspriser, som om der paa dette Omraade har været en væsentligt haardere Konkurrence end for Kaffen (hvor der i Henhold til Oktroyen var en stærk Beskyttelse). Den vanskelige Stilling for Selskabets Sukkersalg skyldes antagelig dels Konkurrencen med de private Købmænd, der rimeligvis har haft et delvist Monopol ved Handelen paa St. Croix, og dels, at Selskabet har betalt høje Priser ved Sukkerets Indkøb paa de andre vestindiske Øer. Dette stemmer meget godt med den i Bøgerne opførte Bruttofortjeneste, idet denne i 1781—82 er opgjort til 61.357 Rd. d. C., medens der i de tre følgende Aar har været Tab paa henholdsvis 98.964, 50.354 og 6.042 Rd., ialt et Tab paa 155.380 Rd.

Den tredie betydningsfulde Importartikel var som nævnt Tobakken. Her handledes med en Vare, hvis Kvalitet differerede stærkt, hvilket maa holdes i Erindring i det følgende. I de første Aar købte man betydelige Mængder Tobak, dels fra Porto Rico, dels fra Virginia. Da dette Indkøb blev taget til København, gav det et Tab paa 5.341 Rd. I Højkonjunkturaarene ses der ikke at være handlet med Tobak i større Omfang, og det maa antages, at hele den disponible Tonnage har været beslaglagt til Sukker og Kaffe. Da Fredsslutningen kom, har man igen forsøgt at indføre Tobak med det Resultat, at der i 1783—84 var et Tab paa 11.023 Rd. og i 1784—85 paa 1.284 Rd.

Foruden disse Hovedvarer handlede Selskabet i Ny og Næ ogsaa med andre vestindiske Produkter. Af disse er der kun Anledning til at nævne Indigo og Kakao; heraf gav Indigo en i

Forhold til den omsatte Mængde stor Fortjeneste, medens det økonomiske Resultat af Kakaohandelen var uden Betydning.

Med Hensyn til Eksportvarerne fra Europa og Salget i Vestindien kan man paa Grundlag af Regnskaberne give følgende Oplysninger.

Aar	Omsætning efter Indkøbsværdi:				
	Trævarer Rd.	Linned Rd.	Tov og Hamp Rd.	Jærn Rd.	Diverse euro- pæiske Varer Rd.
1778—1779	0	115.750	2.190	1.338	64.679
1779—1780	0	114.459	37.616	3.506	140.433
1780—1871	1.035	316.774	49.901	20.894	253.156
1781—1782	18.946	374.951	33.706	18.831	405.378
1782—1783	21.568	238.028	26.905	17.662	289.374
1783—1784	1.372	70.442	11.567	596	33.496
1784—1785	—	15.357	—	—	1.867

Af Oversigten fremgaar, at de to største Konti har været Linned og Diverse europæiske Varer. Linnedet findes i mange forskellige Kvaliteter og er opført som: fint Linned, Lærred, groft Klæde, Sejldug, Indpakningslærred m. m.; mindre Mængder er købt i Jylland, men det meste er købt i forskellige Lande i Europa, f. Eks. Flandern, Bretagne, Hannover, Holland, Sachsen, Irland og Rusland, men Størstedelen er købt i Sydtyskland. Opkøbene har blandt andet fundet Sted gennem de forskellige udenlandske Huse, som Selskabet stod i fast Forretningsforbindelse med. Kontoen: Diverse europæiske Varer er for Aaret 1781—82 for en Række Hovedposters Vedkommende analyseret efter Fakturabeløbene ved Afsendelsen til Vestindien:

1) Korn, Mel, Brød, Ærter og Bønner	25.475	Rd.
2) Kød og Flæsk	41.183	-
3) Smør og Ost	10.487	-
4) Fisk (mest saltede Sild)	8.509	-
5) Metalvarer (især til Brug ved Sukkerproduktionen)	27.570	-
6) Beklædningsgenstande, Tøjer, Sejldug	28.477	-
7) Vine og Spirituosa	15.516	-
8) Varer til Køkkenbrug (Porcelæn, Gryder m.m.)	6.037	-
9) Bygningsmaterialer, Tøndebaand m. m.	4.832	-
10) Stenkul	3.091	-

Af omstaaende omfatter de fire første Poster de saakaldte, tidligere omtalte Provisioner, der i det væsentlige er indkøbt i de europæiske Dele af Monarkiet. De øvrige Grupperes Varer er for største Delen indkøbt i Udlandet, dog er der en Del dansk Øl og danske og norske Bygningsmaterialer. Ved Sammenligning med de ovenfor givne Oplysninger om Omsætning efter Indkøbsværdi bør det bemærkes, at Lagrene i København pr. 30. Juni 1782 var forholdsvis store.

Om Fortjenesten paa de enkelte Konti oplyser Bøgerne kun meget lidt, idet alle de udsendte Varer gaar ind paa en samlet Lagerkonto i Vestindien, hvorfra Fortjenesten overføres til Gevinst og Tabskonto. Da Bogføringen, særligt paa St. Thomas, er endog meget ringe, har Selskabet ved de forskellige Regnskabsafslutninger ikke noget klart Overblik over, hvad der er tjent. I 1780—81 er Fortjenesten efter Bøgerne 86.096 Rd., men man anslaaer i Beretningen en Fortjeneste paa 250.000 Rd. Det fremgaar imidlertid tydeligt, at Lageret har været stærkt stigende, indtil det ved Udgangen af 1782—83 er paa 1.323.981 Rd. Derefter er det faldet lidt, men staar dog endnu ved Udgangen af 1784—85 opført til 1.085.255 Rd. I dette Beløb er det store Prisfald ikke medregnet, jævnfør den senere Omtale af Statens Overtagelse af Aktierne.

Det er maaske rimeligt atter at fremhæve, at Tallene maa læses med et vist Forbehold, idet Regnskaberne har været daarligt ført, og Selskabets Ledelse ikke kan antages at have haft Oversigt over Rentabiliteten af de forskellige Dispositioner.

VII. De samlede Driftsresultater i Opgangsaarene.

I de første to Aar, hvor Selskabet havde Rentegaranti fra Statens Side, blev der ikke opgjort nogen egentlig Gevinst- og Tabskonto, og Aktionærerne fik derfor det garanterede Udbytte udbetalt af Statskassen, idet den regnskabsmæssige Fortjeneste blev betragtet som Reserve¹.

¹ RA. Hovedbøgerne og Beretningen 1783.

Af den Beretning, der blev afgivet til Aktionærene for Aaret 1780—81, fremgaar det, at Gevinsten er 251.581 Rd.; heraf er langt den største Del tjent ved Salget i Monarkiets europæiske Dele af Kaffe, Sukker og andre vestindiske Varer. Af Salget i Vestindien er der ikke opgjort nogen Fortjeneste, men der er beregnet Renter af den i Lageret opgjorte Kapital. Den regnskabsmæssige Opgørelse af de kongelige Privilegier har for dette Aar vist et meget lille Overskud. Af Fortjenesten er der henlagt 200.000 Rd. til den i Oktroyen befalede Reservefond, medens Aktionærene har faaet 10 % eller ialt 50.000 Rd. udbetalt.

Den samlede Fortjeneste i Aaret 1781—82 er paa Gevinst- og Tabskontoen 1.025.000 Rd., det vil sige Aaret har været glimrende. Den største Fortjeneste er paa Kaffe-kontoen, omkring 350.000 Rd., hvoraf den direkte fra Vestindien importerede Kaffe giver Størstedelen. Fortjenesten paa Varer solgt i Vestindien er opgjort til 184.000 Rd. Man har imidlertid gennem en særlig Konto taget en Fortjeneste paa 150.000 Rd., som maa antages at skyldes en Opskrivning af Lageret i Forventning om fortsat store Fortjenester. Naar man har ønsket at gøre Fortjenesten saa ekstraordinær stor, maa det ses i Forbindelse med, at man allerede et halvt Aar tidligere havde meddelt, at der var en Fortjeneste paa 200 Rd. pr. Aktie, som man af Hensyn til Selskabets Likviditet ikke vilde udbetale, men benytte til en Opskrivning af Aktiekapitalen fra 500.000 til 1.500.000 Rd. Man fandt det dog nødvendigt at give Aktionærene yderligere et rundeligt Udbytte, og dette blev af Administrationen foreslaaet til 32 %, men af Direktionen (underskrevet af den yngre Schimmelmann, Guldberg og Ryberg) forhøjet til 50 % af den oprindelige Kapital. Hertil havde man paa daværende Tidspunkt ikke likvide Midler, men man haabede at opnaa det fornødne inden Regnskabsaarets Udgang¹.

Kongens Tilladelse til en Opskrivning af Aktiekapitalen forelaa allerede den 28. December 1781², og Udbyttet for Aaret,

¹ Delib.prot. p. 145.

² Commercekoll.s Forestillings- og Res.prot. 28. Dec. 1781, og Skrivelse fra Kollegiet til Selskabet af samme Dato. (Bilag 97 til Delib.prot. (1781)).

250.000 Rd., er udbetalt den 11. Juni 1782 og er saaledes ikke medtaget i ovennævnte Opstilling, saaledes at det ser ud, som om Fortjenesten har været 1.275.000 Rd. Af de meget uordentligt førte Bøger synes det dog at fremgaa, at man har benyttet den tidligere omtalte Reservefond paa 200.000 Rd. til Hjælp ved Aktiernes Opskrivning. Resultatet af de foretagne Dispositioner er altsaa, at man havde faaet opskrevet sin Kapital og betalt et stort Udbytte, at man laa med et stort Lager, indkøbt til høje Priser, og at man ikke havde Reserver til at modstaa en Konjunkturedgang.

I Løbet af Sommeren 1782 begyndte Konjunkturerne at gaa tilbage. I den Beretning, der blev aflagt i December 1782, hedder det: Konjunkturerne er nu ikke saa gunstige som ved Aarets Begyndelse, man mærker Konkurrencen fra andre Nationer mere, de krigsførendes Handelsflaader begynder at gøre flere Farter, og Priserne falder i Vestindien paa de europæiske Produkter. Af de beregnede 14 Skibe kom kun 5 inden Udgangen af Juni, og da var Prisfaldet allerede begyndt. Fortjenesten er aftaget betydeligt. Man har dog kunnet gennemføre Opskrivningen af Aktierne. Ligesom det foregaaende Aar vilde man nu tage Stilling til Udbyttet for det Aar, man var inde i. Om dette besluttede man sig til at holde sig nøje til Oktroyens Ord og altsaa hvert Aar bestemme Udbyttet alene efter det, der ved Juni Maanedes Udgang fandtes at være som Overskud paa Balancen. Der var jo fra det foregaaende Aar kun 25.000 Rd. til Disposition (ud over Opskrivningen af Aktier med 200 % og udbetalt Udbytte paa 50 %). Direktionen udtalte derfor, at den troede at opfylde Oktroyens væsentlige Hensigt, som er Selskabets sande Velfærd, ved til Udbytte at bestemme følgende Poster: de foranævnte 25.000 Rd., vestindisk Told og sikre Tilgodehavender 47.000 Rd., yderligere Told paa St. Thomas 30.000 Rd., den forventede Told af 14 til Altona fra St. Thomas indkomne Skibe 98.000 Rd., ialt 200.000 Rd. Paa Grundlag heraf besluttede man sig til at udbetale 40 Rd. pr. Aktie¹. Det drejer sig her om en Udbetaling, hvoraf kun en mindre Del er virkelig indtjent,

¹ Beretning 1782.

medens langt den største Del er offentlige Begunstigelser, som man har regnet sig til.

I Aaret 1782—83 øgedes Vanskelighederne. Det store Lager paa St. Thomas forringedes i Værdi, men der foretoges ingen Nedskrivning af Lageret, og man havde derfor endnu nogen regnskabsmæssig Fortjeneste i Vestindien. Den største Post var dog nu Tolden i Vestindien, der gav lige ved 180.000 Rd. (hertil maa formentlig lægges det foran omtalte Beløb, der blev brugt til Udbyttebetalingen). Ved Salget af de vestindiske Varer her fremkom der dog meget betydelige Tab; efter at disse og det udbetalte Udbytte var fradraget Fortjenesten, var der den 1. Juli 1783 82.676 Rd. i Kassen. For at afrunde Beløbet tog man 17.324 Rd. fra Assurancekontoen og udbetalte 20 Rd. pr. Aktie¹.

Aktionærernes samlede Fortjeneste var herefter, foruden de 8 %, der i de to første Aar var udbetalt af Statskassen, ialt 120 Rd. pr. Aktie foruden Opskrivningen af Aktiernes Paa-lydende til det tredobbelte. Dette Resultat var for det første opnaaet gennem meget store Konjunkturfortjenester, særligt paa Kaffe, for det andet ved at de offentlige Begunstigelser, særligt i Vestindien, gav meget store Gevinster, og for det tredje ved at man ikke alene udbetalte, hvad der var tjent, men ogsaa hvad Selskabet ventede at ville tjene, og Selskabet stod derfor endogsaa meget svagt i enhver Henseende, da Konjunkturedgangen efter Fredsslutningen for Alvor satte ind.

VIII. Selskabets Kapitalforhold under Opgangen.

Selskabet var fra Begyndelsen af stort anlagt og havde i sin Aktiekapital paa 500.000 Rd. efter Tidens Forhold meget betydelige likvide Midler. Disse Midler blev under de for Selskabet straalende Krigskonjunkturer meget hurtigt sat ind, dels til Lagre her i Riget, dels til Indkøb af Skibe og dels til et meget stort Lager i Vestindien af europæiske Produkter. At der blev foretaget Opskrivninger — men ikke Nedskrivninger af Lageret — og udbetalt Udbytte deraf, forbedrede naturligvis ikke Likviditeten.

¹ Beretning 1783.

Allerede ved Regnskabsafslutningen pr. 30. Juni 1780 havde man en Balance paa over en Million Rd. Heraf havde Lageret i Vestindien en Værdi paa omtrent en halv Million, medens forskellige Kaffeonti var paa 200.000 Rd. Resten fordeler sig over et meget stort Antal Debitorer, for Størstedelen antagelig Detailhandlere, der handlede med Selskabets Produkter. Af Passiverne udgjorde Aktiekapitalen kun Halvdelen, medens Banken i København havde 96.000 og Banken i Altona 97.000 Rd. til Gode. En væsentlig Del af de øvrige Poster var de udenlandske Handelshuse, der havde ret betydelige Beløb til Gode¹.

Det følgende Aar steg Kapitalbehovet yderligere. Lagrene paa St. Thomas voksede stærkt og naaede som omtalt et Maksimum med over 1,3 Mill. Rd.; Lagrene i København (særlig af Kaffe, tildels ogsaa af Sukker) og Tilgodehavenderne hos Selskabets Kunder var heller ikke smaa, og Selskabet var stadigvæk i Forlegenhed for ny likvid Kapital. Det var Meningen, at denne skulde skaffes særlig ved Laan i Udlandet, og man opnaaede da ogsaa Statens Godkendelse af, at der optoges et Laan i Holland paa 400.000 Rd²; dette kunde dog ikke skaffes, og man fik faktisk paa denne Maade kun 112.500 Rd.³. Senere fik man Statens Tilladelse til at optage et Laan i Genua, og Staten erklærede sig villig til baade at betale Omkostningerne og til at garantere Laanet. Da Laanet endelig blev givet, var det imidlertid ikke til Selskabet, men til Banken i København⁴. Selskabet var saaledes i det store og hele henvist til at søge den udvidede Drift finansieret dels hos Staten, dels hos Bankerne i København og Altona. Der var om disse Laan mange Forhandlinger, men Selskabet fik altid sine Laaneønsker opfyldt, og det har sikkert været af væsentlig Betydning, at Selskabets ledende Direktør, Schimmelmänn, samtidig havde en betydelig Indflydelse paa

¹ Hovedbøgerne.

² Skrivelse fra Stats-Balance-Direktionen af 25. Maj 1786. Bilag 238 til Delib.prot.

³ Delib.prot. p. 109 og Hovedbøgerne.

⁴ Skrivelse fra Overbankdirektionen til Selskabet. 8. April 1783. Bilag 28 til Delib.prot. (1783).

Statens finansielle Dispositioner, og at Guldberg i 1782 blev Medlem af Overbankdirektionen. Ved den opadgaaende Periodes Afslutning skyldte Selskabet til Bankkontoret i København 300.000 Rd., til Bankkontoret i Altona 275.000 Rd., til den kongelige Overbankdirektion 215.000, foruden at det havde en særlig Konto i Banken paa 200.000 Rd.¹.

Der kan næppe være Tvivl om, at Selskabet allerede ved Højkonjunktursens Afslutning havde ødelagt sin Likviditet saa fuldstændigt, at det i den kommende Periode maatte være fuldkommen afhængigt af Statens Laangivning, og at det uden dennes Støtte havde maattet træde i Likvidation, idet det ikke engang kan antages, at Lagerbeholdningerne paa denne Tid havde den bogførte Værdi. Det bør maaske yderligere fremhæves, at Selskabet i Juni 1782, hvor det havde opskrevet sin Kapital til det tredobbelte og lovet et Udbytte paa 50%, maatte henvende sig til Staten om et Laan paa 250.000 Rd., der netop svarede til det lovede Udbytte².

IX. Nedgangsaaene.

De ganske ekstraordinært gunstige Konjunkturer, som Selskabet havde haft, ophørte med Præliminærfreden mellem England, Frankrig og Spanien i Begyndelsen af Februar 1783, idet de forskellige Lande hurtigt genindførte deres Handelsrestriktioner. Af stor Betydning var det, at Frankrig allerede i Februar 1783 forbød Handel paa de franske vestindiske Øer³, idet Selskabet, der hidtil havde haft sin største Fortjeneste ved Købet af Kaffe direkte, nu blev henvist til at inddække sit Forbrug heraf i Frankrig. Det hjalp kun lidt, at den danske Regering under 26. Juni s. A. ophævede sit Forbud mod Udførsel af Ammunition og Vaaben til Vestindien paa danske Skibe⁴. Noget større Be-

¹ Hovedbøgerne.

² RA. Skrivelse fra Selskabet til det kgl. Skatkammer af 1. Juni 1782.

³ Reskript af 4. Marts 1783 (Fogtmann).

⁴ Schous Forordn.

tydning fik Forordningen af 2. Februar 1784, hvor den danske Regering genindførte Eksportpræmierne for Provisioner¹.

Samtidig med at St. Thomas' Betydning for Handelen mellem de vestindiske Øer indbyrdes aftog, faldt Priserne stærkt. Man tør antage, at de nedadgaaende Priser særligt har ramt de meget store Lagre, som Selskabet havde liggende i Pakhusene paa St. Thomas. Køberne paa de andre Øer har næppe haft Interesse for Selskabets hengemte Varer, naar de kunde faa nye til faldende Priser. (Hansteen nævner i sin Beretning, at Lageret væsentligt bestod af tørre Varer, og at man havde store Vanskeligheder ved at faa Selskabets Tilgodehavender inddrevet, særligt hos de store Debitorer)².

Da Hansteen i Sommeren 1783 var kommet hjem paa Grund af svigtende Helbred, var man noget i Tvivl om, hvorvidt det var nødvendigt at give ham en Afløser³. Dette besluttedes dog senere paa Aaret, og man valgte en Tolder fra Helsingør, Justitsraad Møller⁴. Han blev samtidig beskikket til Toldinspektør paa St. Thomas (øverste Toldmyndighed), men skulde dog ikke have nogen Gage fra Staten⁵. Dette Valg har aabenbart ikke været heldigt, idet han smølede 10 Maaneder med sine Pligter med Varelagerets Overtagelse og ikke korresponderede med Direktionen, og han blev da ogsaa afskediget i Oktober 1785⁶.

At de kontormæssige Forhold paa Øerne ikke har været gunstige, fremgaar ogsaa af, at Selskabets Revisorer her i København klager over (Maj 1785), at de ikke kan revidere Regnskaberne fra St. Thomas, fordi de mangler følgende Bøger: 1. Kasse- eller Butiksbog, 2. Varelager- eller Pakhusbog, 3. Riscontrobog, 4. Fakturabog, 5. Indladningsbog, 6. Vekselsbog, 7. Bog over Auktionsforretningerne, 8. Pakhusomkostnings-

¹ Schous Forordn.

² Bilag 102 til Delib.prot. (1783).

³ Ibidem.

⁴ Skrivelse fra Generaltoldkammeret af 31. Dec. 1783. Bilag 143 til Delib.prot.

⁵ Skrivelse fra Gen.-Toldk. Bilag 46 til Delib.prot. (1784).

⁶ Commercekoll.s Forestillings- og Res.prot. Nr. 50.

regnskab, 9. Inventarregnskab, 10. Toldregninger. Endvidere klagede Revisorerne over, at Kvitteringerne ikke var vedlagt¹.

Heller ikke i København gik Selskabets Virksomhed som tidligere. Salget blev paa Omraader, hvor der var Konkurrence, stedse vanskeligere, og Selskabets eneste betydningsfulde Indtægtskilde var nu den monopolagtige Stilling, man havde ved Kaffehandelen. Man søger at skærpe Tilsynet med Toldstedernes Opkrævning af Tolden², og man forsøger at sætte Kaffepriserne i Vejret med den Begrundelse, at Kaffepriserne er stigende i Udlandet³. Selskabets Indtægter ved Kaffetolden var i 1784 38.267 Rd. (heraf alene i København 29.888 Rd.)⁴.

Inden for Selskabets Ledelse kom det i disse Aar til forskellige Gnidninger og ret hyppige Direktørskifter. I November 1783 blev Geheimeraad Numsen afskediget efter en Strid med Guldberg⁵, men i April 1784 forsvandt denne selv ved Statskuppet. Den 1. August 1784 gik Chr. Reventlow af som 1. deputeret i Generaltoldkammeret og efterfulgtes af Kr. Brandt, der saaledes indtog hans Plads i Direktionen for Selskabet. Denne var desuden Medlem af Finanskollegiet og af Overbankdirektionen.

Man begynder nu at kunne spore en vis Utilfredshed blandt de menige Aktionærer, og da en af Selskabets Administratorer i 1784 gik af, stillede 45 af de største Aktionærer, deriblandt Niels Brock, et Andragende om at faa en Agent Wolf ansat som Administrator. Denne var selv Ejer af 140 Aktier og erklærede sig rede til at gøre Arbejdet uden Vederlag⁶. Efter Guldbergs Afgang anmodede man om at faa ham ansat som Direktør, og han blev derefter udnævnt⁷. Han tog ivrigt fat paa Arbejdet og kom snart i Strid med Selskabets mangeaarige første Administrator, Agent Hauser, der den 9. Feb. 1785 blev tvunget til at

¹ Bilag 66 til Delib.prot. (1785).

² Skrivelse fra Gen.toldkammeret. Bilag 100 til Delib.prot. (1784).

³ Bilag 102 og 104 til Delib.prot. (1784).

⁴ Skrivelse fra Gen.toldkammeret. Bilag 61 til Delib.prot. (1785).

⁵ Kongelig Kabinetsordre. Bilag 122 til Delib.prot. (1783).

⁶ Skrivelse af 17. April 1784. Bilag 36 til Delib.prot.

⁷ Commercekoll.s Forestillings- og Res.prot. Nr. 40 (1784).

tage sin Afsked¹. I Foraaret 1785 gik Wolf imidlertid fallit, og Direktionen benyttede Lejligheden til at faa ham smidt ud, men maatte samtidig gøre Aktionæerne den Indrømmelse, at 3 af Selskabets 6 Direktører for Fremtiden skulde vælges af Generalforsamlingen. Disse tre skulde sidde i tre Aar, og der skulde derpaa vælges andre. De første deputerede i Generaltoldkammeret og Commercekollegiet skulde stadig være selvskrevne Medlemmer². Paa en den 1. Juni 1785 afholdt ekstraordinær Generalforsamling valgtes der derpaa foreløbigt 2 Direktører, nemlig Justitsraaderne Gondolatsch og Thulstrup, begge københavnske Storkøbmænd³.

Samtidig med Wolf fik Ryberg sin Afsked. Forholdet mellem ham og Familien Schimmelmänn havde aldrig været det bedste, og efter at hans Stilling var blevet stærkt svækket ved en Skandale i det asiatiske Kompagni 1783, kom han yderligere i Begyndelsen af 1785 i en stærk Modsætning til Schimmelmänn, bl. a. angaaende Spørgsmaalet om Selskabets Videreførelse, og tog derpaa sin Afsked⁴.

Under de nedadgaaende Konjunkturer forsøgte Selskabet at skaffe sig nye Indtjeningsmuligheder, og man havde særligt Opmærksomheden henvendt paa den asiatiske Handel. Man sendte en Del Varer derover, vurderet til høje Priser, men man havde ikke Held med Salget, og Forsøget gav meget store Tab⁵.

Det vanskeligste Problem for Selskabet i disse Aar var Forholdet til Generaltoldkammeret. Det saa med Uvilje paa, at Selskabet ikke betalte Lejen af nogle laante Pakhuse paa St. Thomas⁶, og gjorde endvidere opmærksom paa, at Toldregnskaberne paa St. Thomas, der var kommet til Danmark til Revision, havde vist, at Selskabet ikke alene havde taget Tolden af

¹ Commercekoll.s Forestillings- og Res.prot. Nr. 12 (1785).

² Ibidem, Nr. 24.

³ Ibidem, Nr. 30.

⁴ Ibidem, Nr. 24.

⁵ Hovedbøgerne.

⁶ Skrivelser fra Gen.toldkammeret af 3. April 1784 (Bilag 28 til Delib.-prot.) og 28. Maj 1785 (Bilag 57 til Delib.prot.).

Øernes egne Varer og af de Varer, der indførtes til Øerne, men ogsaa havde faaet Tolden af alle de Varer, der transiterede dem, og denne Transittold havde i Krigsperioden givet endog meget store Indtægter. Uanset Sagens hele tvivlsomme Karakter og de meget store Indtægter, som Selskabet igennem den anvendte Fremgangsmaade havde faaet i Krigsaarene, traf Guldberg, der aabenbart ikke ønskede at lade Sagen komme for Domstolene, saaledes som Kammeret vilde have det, den 11. Februar 1784 ved en kongelig Kabinetsordre følgende Resolution: Man miskendte ikke de Grundes Vægt, som Generaltoldkammeret havde fremført, men af Hensyn til de daarlige Tider for Handelen, det naadige Løfte i Oktroyen m. m., fik Selskabet Ret til at beholde den Told, det havde faaet paa St. Thomas og St. Jan og den 2 % Told, det havde faaet af de til Danmark indførte Varer¹.

Der kan ved en Gennemgang af Sagens Akter næppe være større Tvivl om, at det er Generaltoldkammeret, der reelt har haft Ret i Sagen, og man forstaar nu bedre, hvorfor Selskabet paa eet Aar kunde opskrive Aktierne til det tredobbelte og samtidigt udbetale 50 % i Udbytte. Der kan næppe heller være Tvivl om, at Selskabet ikke vilde have kunnet overleve en Kendelse, der gik ud paa, at Beløbet skulde tilbagebetales, og den forsigtige Guldberg har sikkert ment, at han tjente Statens Interesser i Selskabets fortsatte Drift bedst ved paa Statens Vegne at give Selskabet Medhold. Oktroyens Ordlyd kunde maaske være fortolket i Selskabets Favør, men der kan, naar man sammenligner den fastsatte Afgift med de faktiske Indtægter, næppe være nogen Tvivl om, at Oktroyens Fædre ikke har ment, at saadanne exorbitante Indtægter skulde tilfalde Selskabet. Hvis Oktroyens Fædre har handlet ud fra de af Selskabet fremførte Synspunkter, kan der ikke være nogen Tvivl om, at de som Statens Repræsentanter har disponeret endog meget uforsvarligt. Nogen Undskyldning for hele denne Affære

¹ Skrivelse fra Gen.toldkammeret af 12. Dec. 1783 (Bilag 137 til Delib.prot.) og Commercekollegiets Forestillings- og Delib.prot. 23. Febr. 1784, Nr. 10.

ligger formentligt i, at der ikke har været nogen, der har haft det fulde Overblik over, hvad der er sket og over de økonomiske Konsekvenser.

Med Hensyn til Regnskaberne for Nedgangsaaene maa det først bemærkes, at disse er ført om muligt endnu uoverskueligere end Regnskaberne for de foregaaende Aar, og vi skal derfor indskrænke os til nogle spredte Bemærkninger. For Regnskabsaaet 1783—84 mener man det endnu forsvarligt at udbetale 20 Rd. pr. Aktie som Udbytte; naar man har kunnet naa til overhovedet at vise Overskud, er det dels fordi man overhovedet ikke foretager nogen Afskrivning af Lageret paa St. Thomas paa Grund af det indtrufne Prisfald, og dels fordi man har sendt Varer til Ostindien for et samlet Beløb af 619.952 Rd. (bogført Værdi), og dette Beløb staar i det væsentlige uforandret i Bøgerne baade ved Afslutningen 1784 og ved Afslutningen 1785. De fornødne Midler til den noget indskrænkede Drift faar man stadig fra Staten og Bankerne. Saaledes viser Opgørelsen pr. 30. Juni 1785, at den kongelige Overbankdirektion paa almindelig Konto havde 203.879 Rd. til Gode og paa en særlig Konto 200.000 Rd., medens Bankkontoret i København havde 150.000 til Gode og Bankkontoret i Altona 272.476 Rd., tilsammen 826.355 Rd.¹

Det fremgaar umiddelbart heraf, at Selskabet var fuldkomment afhængigt af Staten, og at det var nødvendigt at foretage en gennemgribende Sanering, hvorved bl. a. Lagerbeholdningerne skulde nedskrives fra de bogførte Krigskonjunkturpriser til de gældende Markedsværdier.

X. Statens Overtagelse af Selskabet.

Det har sandsynligvis været Ryberg, der tidligst har været klar over, hvor fortvivlet Selskabets Stilling var. Han giver saaledes den 22. Februar 1785 en Indstilling til den øvrige Direktion, hvor det bl. a. hedder, at han ikke finder, at man over for Interessenterne kan forsvare at fortsætte Handelen længere. Han udtaler, at Handelsvirksomheden ikke kan give Overskud,

¹ Hovedbøgerne.

naar den skal føres i Konkurrence med en Mængde private Købmænd. Han fremhæver, at Handelen paa Nordamerika ikke kan give nogen Fordel, og at Handelen paa Ostindien bør standses. Da Tolden i Vestindien efter Fredsslutningen kun vil give et ringe Udbytte, er den eneste betydende Handelsmulighed Kaffehandelen. Han foretager en Kalkulation, hvor han kommer til det Resultat, at hvis man antog, at Aktionærerne skulde have 4 % om Aaret, vilde Udgifterne blive dobbelt saa store som Indtægterne. Paa Grundlag heraf foreslaar han, at det indstilles til Kongen, at Selskabet opløses, at alle Varer, Skibe m. m. sælges, og at den derved fremkomne Sum deles mellem Aktionærerne¹.

Rybergs Indstilling behandles i et Direktionsmøde fire Dage senere, og her gennemgaar Schimmelman Rybergs Forslag. Han mener, at Rybergs Betragtninger er lidt for pessimistiske, idet Selskabet har Privilegierne og Kaffehandelen som betydningsfulde Værdier. Han vil derfor ikke gerne ophæve Selskabet direkte, og udkaster Tanken om, at Kongen selv kan overtage Handelen².

I de følgende Maaneder søgte man at finde Udveje, bl. a. var man i Marts inde paa Tanken om at slutte Selskabet sammen med det østersøisk-guineiske Kompagni, men Commercekollegiet svarer paa en Henvendelse, at hvis en saadan Sammenslutning finder Sted, maa man give de Aktionærer, der ikke gaar med til Planen, Mulighed for at udtræde af Selskabet paa rimelige Vilkaar³. Selskabet opgav herefter Planen.

Den 20. Juli 1785 skriver ca. 50 Aktionærer (deriblandt Niels Brock, der havde 353 Aktier⁴) til Kongen og fremhæver, at de »skielver« ved at betragte Selskabets Tilstand og den Fare, som deres Formue befinder sig i. De har ganske vist efter Oktroyen været uden Indflydelse paa Ledelsen, men de har dog af

¹ Bilag 22 til Delib.prot. (1785).

² Bilag 23 til samme.

³ Skrivelse fra Commercekoll. af 19. Marts 1785. Bilag 31 til Delib.prot.

⁴ RA. Fortegnelse over udstedte Obligationer 1786.

de korte aarlige Generalforsamlinger erfaret, at Selskabet staar i en farlig Krise. For at undgaa at miste deres Formue fremhæver de en Række Forhold og Muligheder og nævner bl. a., at man »ved en Indløsning af Aktierne med kongelige Obligationer vil drage 1½ Million Rigsdaler ud af Omløbet og derved lette Vexelkursen«. Man fremhæver ogsaa, at hvis Kongen af Hensyn til Vekselkurserne vil begrænse Indførselen af Kaffe, vil det medføre et meget betydeligt Tab for Selskabet. Man vil gerne have, at der vælges fem Kommissærer, der skal vurdere Selskabets Stilling og fremsætte Forslag¹. Hele denne Aktion førte dog ikke til noget, idet Aktionærerne aldrig fik Svar², og det maa antages, at Direktionen og Statsadministrationen har villet ordne denne Sag uden Aktionærernes Medvirkning.

Spørgsmaalet om Selskabets Fremtid kunde dog ikke udskydes paa ubestemt Tid. I en Skrivelse fra Direktionen til Kongen af 3. December 1785 rejser Direktionen selv Spørgsmaalet om Selskabets Fremtid³. Dette har sandsynligvis mere været Anledning end Aarsag, idet Finanskollegiet (der lededes af Schimmelmann) allerede den 7. December afgiver en meget omfattende Indstilling om Selskabets Forhold.

I denne fremhæves det først paa Grundlag af de fra Selskabet indsendte Oversigter, at Selskabets Formue efter en fremlagt Balance var 1.365.084 Rd., men at dette var den bogførte og ikke den virkelige Værdi. Værdien var langt lavere, idet det store Varelager paa St. Thomas ikke kunde realiseres efter den bogførte Værdi; hertil kom, at Sejladsen paa St. Thomas ikke kunde fortsættes med Fordel, fordi man ikke kunde faa Kaffe eller anden fordelagtig Returladning. Finanskollegiet gengav derefter paa Grundlag af Selskabets Indstilling en Opstilling over Aktiver og Passiver, saaledes at der ved den bogførte Værdi tilføjedes Vurderingsværdien. Vi gengiver Hovedpunkterne af denne:

¹ Bilag 71 til Delib.prot. (1785).

² Bilag 88 til samme.

³ Bilag 93 til samme.

	Bogført Værdi	Selskabets Vurdering
1. Herværende Kaffelager	270.722 Rd.	420.000 Rd.
2. Vestindiske Varer her	15.130 -	9.400 -
3. Europæiske Varer her	24.221 -	18.600 -
4. Andre Lagre i Europa	18.874 -	18.000 -
5. Ikke afregnede Søskader	209.521 -	122.000 -
6. Aktier	8.289 -	6.700 -
7. Udenlandsk løbende Regning	8.669 -	6.500 -
8. Svømmende Ladninger til Bordeaux	46.225 -	46.225 -
9. Svømmende Ladninger fra Vestindien	45.026 -	19.275 -
10. Syv Skibe med Inventar	116.206 -	44.670 -
11. Inventar i København	6.172 -	4.000 -
12. Københavnske Debitorer for Kaffe	101.316 -	93.000 -
13. Provincesdebitorer	142.015 -	133.000 -
14. Veksler	36.856 -	32.000 -
15. Kassebeholdning	24.046 -	24.046 -
16. Fordringer paa den konge- gelige Kasse	23.658 -	16.215 -
17. Varelager og Debitorer paa St. Thomas	1.052.079 -	526.000 -
18. Tre Ladninger til Ostindien	1.047.330 -	600.000 -
Ialt Aktiver	3.196.355 Rd.	2.139.631 Rd.

Til hver enkelt af disse Poster gives en Række forklarende Bemærkninger. Vi skal her indskrænke os til at gengive Bemærkninger til Punkt 17: Ved Evaluationen af det vestindiske Varelager har man fulgt det Princip, der er bekræftet af mange private Foretagender, hvor det ofte har vist sig, at der ved Realisationen er opstaaet et Tab paa 40—50 %. Man har altsaa antaget det højeste Tab paa 50 % som Maalestok. Man har imidlertid en Anelse om, at dette Tab vil blive større, hvad der bestyrkes af et Brev fra Justitsraad Møller af 15. Juni fra St. Thomas. Han takserer Varelageret til 500.000 Rd. Desuden var der den sidste August 1784 119.600 Rd. udestaaende Fordringer og heraf var 30.900 Rd. tvivlsomme. Dertil kommer smaa Lagre paa fremmede Øer. Man haaber ialt at redde 526.000 Rd. eller 50 %.

Til Bestemmelse af Aktiernes Værdi føjes endvidere følgende Opgørelse over Passiverne:

Selskabets samlede Gæld androg i December 1786 ved en antaget Opløsning af Selskabet:

1. Gæld til Staten.....	817.444 Rd.
2. Veksler	382.587 -
3. Laan i Holland.....	112.500 -
4. Private Fordringer.....	394.738 -
5. Renter for 1785 og 1786	80.954 -
6. Omkostninger her.....	20.948 -
7. Omkostninger paa St. Thomas.....	22.100 -

Ialt Passiver... 1.831.271 Rd.

Efter denne Opgørelse skulde Selskabets Værdier i Stedet for det bogførte Beløb paa 1.365.084 Rd. kun være 308.360. Finanskollegiet fremhæver, at Selskabets vigtigste Handel er den indenlandske Kaffehandel, hvor »det formedelst Toldforpagtningen har en Art... Monopol«. Frygten for Smugleri hindrer dog Selskabet i at udnytte de 6 Sk. pr. Pund, som anden Kaffe er belastet med. Man regnede videre ud, at Kompagniet i den Tid, det havde bestaaet, havde solgt over 15 Millioner Pund Kaffe, og mener, at det fremtidigt vil kunne sælge 3 Millioner Pund Kaffe om Aaret; dette giver med en Gevinst af 4 Sk. pr. Pund 125.000 Rd. aarligt (sidste Aar var Fortjenesten 104.498 Rd.). Finanskollegiet fremhæver videre, at dengang Kompagniet og Interessenterne overdrev deres Handelsenterprise, blev de ikke indskrænket af Regeringen »men meget mere understøttet, naar de for at erholde nye Fonds tog deres Tilflugt til samme«. Det fremhæves videre, at Kongen har befalet, at der skulde opkøbes Aktier i Selskabet for at holde disse i en Kurs af 400. Man mener derfor, at Interessenterne fortjente Medlidenhed, og man foreslog, at Staten skulde overtage Kaffehandelen og tilbyde Interessenterne 300 Rd. pr. Aktie eller eventuelt 200 Rd. plus, hvad Selskabets Værdier kunde udbringes i ved Likvidation.

Ved Kollegiets Forslag til Resolution foreslaar man enten 250 Rd. pr. Aktie eller 200 plus Andel i Likvidationen. I Resolu-

tionen udtales, at da Selskabet »efter sin nærværende Tilstand, og de nuværende Handelsconjuncturer ikke længere kan fyldestgøre Octroyens Hovedhensigt, nemlig en direkte Handel til og fra Vestindien med Fordeel for Staten og Interessenterne; og en stor Deel af disse have yttret det Ønske, at Vi allernaadigst maatte modtage Handelsselskabet for Vores Regning, hvilket Direktionen har understøttet; saa have Vi formedelst Vores landsfaderlige Hensigt paa mueligste Maade at foreene Interessenternes Fordeel med saadanne Foranstaltninger, som Vi kunde være sindede at føye til det almindelige Bedstes Befordring, funden Os bevæget at gøre Interessenterne . . . følgende Tilbud.« Dette gik ud paa at indløse Aktierne med 4 % Obligationer, saaledes at hver Aktie, hvor der oprindeligt var indbetalt 100 Rd., men som senere var blevet opskrevet til 300 Rd., kunde indløses med 260 Rd. i Obligationer¹.

Denne Resolution viste, hvor overordentligt velvilligt Staten var indstillet over for Aktionærene, idet det i Indstillingens Præmisser fremhæves, at der kun forelaa Værdier, som ved en Likvidation vilde have givet omkring 60 Rd. pr. Aktie. Det eneste, som Aktionærene herudover havde af økonomisk Værdi, var Kaffeprivilegiet, som var gældende endnu til 1803, og som ved en monopolistisk Udnyttelse haabedes at kunne indbringe et Udbytte, svarende til 10 Rd. pr. Aktie. Det er sandsynligvis dette, der har ligget bag ved Finanskollegiets Indstilling. Ved Siden heraf har der vel ogsaa ligget den Betragtning, at naar Borgerne satte Penge ind i et Foretagende, der havde saa nær Tilknytning til Staten, kunde de som Aktionærer nok faa de fulde Udbytter i de gode Aar, men var »moralsk« dækket mod Tab i Nedgangstider. Den økonomiske Realitet i Resolutionen maa dog formentligt søges i, at Schimmelmänn paa samme Tid var Storaktionær i Selskabet (195 Aktier), dets ledende Direktør og som Finansminister Kongens Raadgiver.

Det kan ikke undre, at Aktionærene med Glæde modtog

¹ RA. Finanskoll.s Forestillings- og Res.prot. Nr. 237 og Bilag til Finanskoll.s Journal 1785, Nr. 736.

Tilbudet, og den Lejlighed, der var for Aktionærene til at protestere, blev kun anvendt af en enkelt, der næppe har haft Kendskab til de reale Forhold¹.

XI. Samtidens og Eftertidens Vurdering.

Der har næppe siden Selskabets Dage været foretaget nogen dyberegaaende Undersøgelse af dets Papirer og særligt dets Regnskaber, men dets Forhold har været gjort til Genstand for Vurderinger, dels paa Grundlag af »Handelstidende« (1782—86), dels paa Grundlag af Finans- og Commercekollegiernes Protokoller og Papirer.

Af ældre Forfattere kan nævnes Thaarup, der fremhæver de gunstige Handelskonjunkturer og udtaler, at Udbytteerne ud over Opskrivningen har været mellem 50 og 100 Rd. pr. Aktie; dette er forkert, idet Aktieudbyttet kun ved en enkelt Lejlighed naaede 50 Rd. Endvidere nævner Thaarup, at Kompagniet havde 20 Skibe selv, hvilket ligeledes er forkert, idet det aldrig havde mere end 10. Derimod er Thaarups Fremstilling af Aktiekurserne og Statens Overtagelse af Aktierne rigtig i al sin Kortfattethed.²

Schovelin omtaler Selskabets Forhold relativt kort, idet han bemærker, at han ikke vil opholde sig ved Handelskompagniernes Drift, idet disse »kun har en Fortidslevnings almindelige Interesse«, og Nutiden kan ikke drage nogen Lære af dem. Deres Fejl var deres bureaukratiske Styremaade, der manglede den driftige Købmands »klogt-forsigtige og dristige Dispositionsevne« samt Sparsommelighed³.

Holm gennemgaar udførligt Oktroyens Bestemmelser og fremhæver Embedsmændenes Andel og Generalforsamlingens Afmægtighed: »som lidet tiltalende kan det nævnes, at der sikre-

¹ Bilag 19 til Delib.prot. (1786).

² Thaarup: Versuch einer Statistik der Dänischen Monarchie II, 2 (Kbh. 1796), 293 ff.

³ Jul. Schovelin: Fra den danske Handels Empire I (1924), 154 ff.; II (1924), 136 ff.

des de to Kollegiechefer, der var Medlemmer af Direktionen, en særdeles rigelig Tantieme«. Han giver derefter en kortfattet, men i det væsentlige rigtig Fremstilling af Selskabets Virksomhed. Efter at have omtalt Statens Overtagelse af Aktierne skriver han: »Den yderst fornemme Direktion, der i Spidsen for sig havde Schimmelmann, som baade var Finanskollegiets og Commercekollegiets Chef, og tillige Brandt, Generaltoldkammerets første Mand, var aldeles ikke Stillingen voxen, og det vidner om en fordærvelig Splid i Styrelsen, at dens mest handelskyndige Mand, Konferensraad Ryberg, misfornøjet traadte ud af den og i en Skrivelse angreb den daværende Ledelse af Sagerne«¹.

Albert Olsen omtaler kort Selskabet, dets Oktroy og Ledelse og udtaler: »Under de usædvanligt gunstige Konjunkturer gjorde det slet ledede Selskab gode Forretninger, samtidig med at Privathandelen trivedes ved Siden af. Da Højkonjunkturen for en Tid var forbi, stod Kompagniet saa slet, at et stort Antal Interessenter androg Kongen om at blive indløst eller faa fri Raadighed over Selskabet. Resultatet blev, at der fandt en Udløsning Sted, som ikke var fordelagtig for Statskassen, medens Handelen fortsattes for kongelig Regning.«²

Vibæk fremhæver mere Selskabets Handelsforretninger og nævner, at Kaffehandelen har været dets centrale Omraade, men kommer ellers ikke meget ind paa Selskabets Virksomhed³.

Vil man endelig paa Grundlag af de her fremdragne Oplysninger og ud fra de Synspunkter, som Nutidens Driftsøkonomi kan anlægge over for store Virksomheder, søge at give et samlet Billede af det vestindiske Kompagnis Virksomhed, maa følgende fremhæves:

Det drejer sig om et Selskab, der er oprettet ved Begyndelsen af en udpræget Højkonjunktur (Krigskonjunktur), og denne blev yderligere forstærket ved Hollands Indtræden i Krigen, saaledes at Selskabet i nogle Aar sammen med de private danske Køb-

¹ E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814 V (1906), 514 ff.; VI (1907), 157 ff.

² Albert Olsen: Danmark-Norge i det 18. Aarhundrede (1936), 21 f.

³ M. Vibæk: Den danske Handels Historie (1932—38), 247 og 256.

mænd havde en monopolistisk Stilling i det meste af Nordeuropa paa vestindiske Varer. Hertil kom, at det i Henhold til Oktroyen havde en monopolistisk Stilling paa det danske Kaffemarked.

Med disse Forudsætninger i Erindring synes Selskabets Handlevirksomhed ikke at have været særlig straalende. De store Fortjenester fremkom dels ved Kaffehandelen og dels ved Salget af europæiske Varer i Vestindien, og paa begge disse Omraader var Selskabets monopolistiske Stilling stærk. Hvor der var mere Konkurrence med private Købmænd, var Resultaterne, selv under Højkonjunkturen, ikke overvældende, ja den store Sukkerforretning gav ikke helt smaa Tab. Selskabet disponerede forkert ved at ligge med meget store Lagre i Vestindien ved Fredslutningen. Det disponerede i sine Regnskaber meget dristigt ved ikke at foretage Afskrivninger af de store, dyrt indkøbte Lagre og i Stedet at udbetale et beregnet Overskud (i Overensstemmelse med Oktroyens Bestemmelser) som Udbytte. Det maa her yderligere bemærkes, at Overskudet ikke engang var indtjent paa det Tidspunkt, hvor det besluttedes, men for en Del kun Gevinst, der forventedes indtjent ved Skibe, der var paa Vej hjem. Selskabet udnyttede Højkonjunkturene saa stærkt, at det til Stadighed manglede likvide Midler og Gang paa Gang maatte henvende sig til Staten og Banken om Laan.

En væsentlig Del af de meget store Krigsgevinster opnaaedes dog ikke gennem ordinær Handelsforretning, men ved en haardhændet Udnyttelse af de Begunstigelser, det havde faaet ved Oktroyen. Det synes saaledes at være meget dristigt, naar Selskabet ikke alene tilegnede sig den egentlige Told ved Handel til og fra Vestindien, men ogsaa den pludselig voldsomt stigende Transittold og 2% Afgiften af Varer til Danmark, idet der næppe kan være Tvivl om, at Oktroyens Givere ikke har tænkt paa denne Mulighed. Naar Selskabet i saa høj Grad har kunnet varetage sine egne Interesser over for Staten, maa det ses i Forbindelse med, at Selskabets Direktion og Statens højeste Embedsmænd i stor Udstrækning var de samme Personer. Der er vel her særlig Anledning til at nævne baade den ældre og den yngre Schimmelmänn, idet disse som Statens Embedsmænd har

set overordentligt velvilligt paa Selskabets forskellige Andragender. Det samme gælder forskellige andre i større eller mindre Grad, saaledes kan det antages, at Guldberg, der ingen Aktier havde i Selskabet, ikke fuldtud har kunnet overse den finansielle Rækkevidde af de Dispositioner, han var med til at træffe.

Det var yderligere gentagne Gange et stort Held for Selskabet, at forskellige af dets Direktører samtidig sad i Overbankdirektionen (Guldberg, Schimmelmänn og Brandt) og var med til at træffe Bestemmelse om Ydelse af Laan, for hvilke der antageligt ikke altid har været den fornødne bankmæssige Sikkerhed, idet den manglende Likviditet normalt maatte have gjort en Bank forsigtigere i sine Laaneydelser.

Særlig grel har Vekselvirkningen mellem Selskabet og Staten været, da der blev truffet Bestemmelse om, at Staten skulde overtage Selskabets Aktier for 260 Rd. pr. Aktie (den oprindelige Indbetaling var 100 Rd. pr. Aktie). I den Opgørelse, som Selskabet foretog, og som Finanskollegiet godkendte, oversteg Aktiverne Passiverne med 308.000 Rd., hvilket i Forhold til de 5000 Aktier vilde have gjort en Udbetaling paa 60 Rd. rimeligere. Det synes at være en meget lidt forsigtig Fremgangsmaade af Schimmelmänn og de øvrige Embedsmænd at sætte Værdien af de resterende 17 Aar af Oktroyen til ca. 1 Million Rd. Hertil kommer, at man paa det Tidspunkt, hvor Staten overtog Aktierne, ikke havde nogen Sikkerhed for, at de Værdier, der henlaa paa St. Thomas, ikke i Tidens Løb var blevet saa meget kvalitetsmæssigt forringet, at de ikke engang kunde sælges for den nedskrevne Værdi.

Man kan i Sandhedens Interesse ikke undlade at henvise til, at forskellige af de toneangivende Embedsmænd besad store Aktieposter i Selskabet og som Aktionærer har været stærkt interesseret i Overtagelsesprisen. Det vil saaledes være nødvendigt at revidere den ofte forekommende Bedømmelse af disse Mænds Uegennytte som Embedsmænd noget. Holm giver saaledes følgende Karakteristik af Schimmelmänn: »Ingen har nogensinde været i Tvivl om, at han var et sjældent elskeligt

Menneske, en kjærlig Natur, der gjerne vilde gjøre alt det gode, han kunde, let at leve med og uegennyttig som faa¹.«

Denne Bedømmelse skal ikke her fuldstændig bestrides, men den bør suppleres med Oplysning om, at han i 1778 købte Aktier i det vestindiske Handelsselskab for 20.000 Rd. (200 Aktier, hvoraf senere 5 bortsolgte, saaledes at han ved Selskabets Ophevelse besad 195 Aktier). Af disse Aktier fik han i de første to Aar udbetalt ialt 8 % af Staten, i de næste 4 Aar 10 % af Selskabet, hvorefter han i Begyndelsen af 1786 fik Aktierne indløst med 260 Rd. pr. Aktie. Foruden de herved opnaaede Indtægter har han under Højkonjunkturen haft en betydelig Fortjeneste gennem den i Oktroyen fastsatte Tantième til Direktørerne. Der kan saaledes ikke være Tvivl om, at han gennem sin Virksomhed i Selskabet har tjent over 50.000 Rd. udover, hvad han kunde opnaa som almindelig Bankrente af sin Kapital. Om nogle af de andre ledende Embedsmænd gælder noget tilsvarende, omend ikke i samme Udstrækning.

¹ E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814 V, 620.